

РАҚАМЛИ МАРКИРОВКАЛАШ ТИЗИМИНИНГ МОҲИЯТИ ВА ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ

Отажанов Неъматжон Аминбой ўғли

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ORCID: 0000-0002-1710-5322

nematjon24@gmail.com

Аннотация: Ушбу тадқиқотда Ўзбекистон Республикасида товарларни мажбурий рақамли маркировкалаш тизимини жорий этишнинг назарий-методологик асослари ва амалий аҳамияти таҳлил қилинган бўлиб, рақамли маркировкалашнинг моҳияти, яъни товар ҳаракатини тўлиқ кузатиш, уларнинг ҳақиқийлиги ва сифатини кафолатлаш ҳамда солиқ-божхона органлари учун шаффоф ахборот муҳитини яратишдаги ўрни илмий жиҳатдан асосланган, шунингдек, ушбу тизимнинг иқтисодий аҳамияти, жумладан давлат бюджети даромадларини ошириш, яширин иқтисодиётни қисқартириш, контрафакт маҳсулотлар айланмасини чеклаш, истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва миллий иқтисодиётда рақамли трансформация жараёнларини чуқурлаштиришдаги самарадорлиги ёритилиб, хорижий тажриба асосида қиёсий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: товарларни рақамли маркировкалаш, рақамли иқтисодиёт, яширин иқтисодиётга қарши кураш, контрафакт маҳсулотлар.

СУЩНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СИСТЕМЫ ЦИФРОВОЙ МАРКИРОВКИ

Отажанов Неъматжон Аминбой ўғли

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация: В данном исследовании проанализированы теоретико-методологические основы и практическое значение внедрения системы обязательной цифровой маркировки товаров в Республике Узбекистан. Научно обоснована сущность цифровой маркировки, то есть её роль в полной прослеживаемости движения товаров, обеспечении их подлинности и качества, а также в создании прозрачной информационной среды для налоговых и таможенных органов. Кроме того, раскрыта экономическая значимость данной

системы, в частности её эффективность в повышении доходов государственного бюджета, сокращении теневой экономики, ограничении оборота контрафактной продукции, защите прав потребителей и углублении процессов цифровой трансформации в национальной экономике. Проведен сравнительный анализ на основе зарубежного опыта.

Ключевые слова: *цифровая маркировка товаров, цифровая экономика, борьба с теневой экономикой, контрафактная продукция.*

THE ESSENCE AND ECONOMIC SIGNIFICANCE OF THE DIGITAL MARKING SYSTEM

Otajanov Nematjon Aminboy ogli
Tashkent State University of Economics

Abstract: *This study analyzes the theoretical and methodological foundations as well as the practical significance of introducing a system of mandatory digital labeling of goods in the Republic of Uzbekistan. The essence of digital labeling has been scientifically substantiated, namely its role in ensuring full traceability of goods, guaranteeing their authenticity and quality, and creating a transparent information environment for tax and customs authorities. Furthermore, the economic importance of this system has been highlighted, particularly its effectiveness in increasing state budget revenues, reducing the shadow economy, limiting the circulation of counterfeit products, protecting consumer rights, and deepening the processes of digital transformation in the national economy. A comparative analysis has also been conducted based on international experience.*

Keywords: *digital labeling of goods, digital economy, combating the shadow economy, counterfeit products.*

КИРИШ

Бугунги глобал иқтисодий жараёнларда товар бозорини тартибга солиш, яширин иқтисодиётга қарши самарали курашиш ҳамда истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда рақамли технологиялардан кенг фойдаланиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Шундай инновацион механизмлардан бири – товарларни мажбурий рақамли маркировкалаш тизимидир.

Ушбу тизим орқали маҳсулотларнинг ишлаб чиқариш жараёнидан тортиб, уларни истеъмолчига етказиб беришгача бўлган барча босқичлари тўлиқ ва шаффоф тарзда мониторинг қилинади. Бу, ўз навбатида, давлат учун солиқ ва

божхона тушумларини ошириш ҳамда яширин иқтисодиёт кўламларини қисқартириш имконини яратса, тадбиркорлик субъектлари учун соғлом рақобат муҳитини шакллантириш, истеъмолчилар учун эса сифатли ва асл маҳсулотни танлаш имкониятини таъминлайди.

Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш ва электрон назорат тизимларини жорий қилиш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жумладан, Президент фармон ва қарорлари ҳамда ҳукумат дастурларида айрим турдаги товарларни рақамли маркировкалаш ва уларни электрон тартибда кузатиб бориш вазифалари белгилаб қўйилган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-158-сон Фармони билан “Ўзбекистон — 2030” стратегияси тасдиқланди. Унда маркировкалаш ва рақамлаштириш тизими самарасини ошириш ва кенгайтириш орқали солиқ маъмурчилиги тизимининг самарадорлигини янада ошириш белгиланди (Фармон, 2023).

Мазкур ислохотлар миллий иқтисодиётда шаффофликни таъминлаш, давлат бюджети даромадларини барқарор ошириш ва контрафакт маҳсулотлар айланмасининг олдини олишда муҳим омил сифатида намоён бўлмоқда.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Ўзбекистонда товарларни рақамли маркировкалаш тизими жорий этилиши яширин иқтисодиётга қарши курашиш, солиқ-божхона тушумларини ошириш ва истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб этмоқда. Жаҳон амалиёти кўрсатганидек, рақамли маркировка контрафакт маҳсулотларнинг олдини олишда самарали восита сифатида хизмат қилади. Масалан, Россия Федерациясида “Честный знак” миллий тизими орқали тамаки маҳсулотлари ва алкоголь бозорида яширин айланма сезиларли даражада қисқарган, давлат бюджетига кўшимча тушумлар таъминланган.

Ўзбекистонда идентификация воситалари орқали рақамли маркировкалаш ва кейинчалик товарларни кузатиб бориш тизими жорий этилган (Қарор, 2020).

Рақамли маркировкалаш – бу товар айланмасини назорат қилишнинг автоматлаштирилган тизими. Ҳар бир маҳсулот тўғрисидаги маълумот электрон маълумотлар базасида сақланади, у ҳам истеъмолчи, ҳам ишлаб чиқарувчи томонидан сканер қилиниши мумкин.

Рақамли маркировка тизимининг асосий вазифалари истеъмолчилар хавфсизлигини ошириш, сохта маҳсулотлар сонини камайтириш ва бозордаги

қалбаки маҳсулотлардан халос қилишдир. Товарларни маркировкалаш давлат, бизнес ва истеъмолчиларга фойда келтиради.

Истеъмолчи маркировкаланган товарни сотиб олаётганда унинг сифати ва хавфсизлигига ишонч ҳосил қилиши мумкин.

Рақамли маркировка бизнес субъектларига бозордаги иштирокини кенгайтириш, иш жараёнларини соддалаштириш ва маҳсулотнинг ишлаб чиқаришдан тортиб, яқуний сотувгача бўлган ҳаракатини тўлиқ кузатиш имконини беради. Бозорда ҳалол компаниялар кўпроқ бўлса, ишлаб чиқарувчилар учун рақобатлашиш ва бизнесни ривожлантириш осонроқ бўлади.

Давлат маркировкалаш тизимини жорий этиш орқали “кулранг” бозорни (контрафакт товарлар) қисқартиради, солиқ ва божхона йиғимлари ҳисобига бюджетни оширади.

Маҳсулотни маркировкалаш икки ўлчамли штрих кодни шакллантириш ва маҳсулотга, унинг қадоғига ёки бошқа моддий ташувчига босиб тушириш йўли билан амалга оширилади. Маркировкалаш ишлаб чиқарувчилар ва импорт қилувчилар томонидан амалга оширилади. Ушбу товарлар билан савдо қилувчи чакана ёки улгуржи савдо корхоналари маҳсулотларни маркировкалаш ва кузатиб бориш миллий ахборот тизимига уланиши белгиланди. Қуйидаги товарлар мажбурий маркировкаланиши лозим (Қарор, 2020):

Сигаретлар - 2021 йил 1 январдан;

Бошқа турдаги чекиладиган тамаки маҳсулотлари, чекилмайдиган тамаки маҳсулотлари, никотинли тамакисиз снюс, таркибида никотин мавжуд суюқликлар ва никотинли электрон сигареталар - 2022 йил 1 октябрдан;

Алкоголь маҳсулотлари - 2021 йил 1 январдан;

Пиво маҳсулотлари - 2021 йил 1 апрелдан;

Маиший техника – 2022 йил 15 апрелдан;

Дори воситалари ва тиббий буюмлар - 2022 йил 1 сентябрдан;

Сув ва салқин ичимликлар – 2024 йил 1 мартдан;

Минерал ўғитлар ва ўсимликларни ҳимоя қилиш учун фойдаланиладиган кимёвий воситалари – 2026 йил 1 майдан;

Электр аккумуляторлар, шу жумладан, улар учун сепараторлар, тўғрибурчак (шу жумладан, квадрат шаклидаги) ёки бошқа шаклдагилар – 2026 йил 1 январдан.

Хулоса ва таклифлар.

Глобал иқтисодиётда рақамли технологияларнинг жорий этилиши нафақат ишлаб чиқариш самарадорлигини ошироқда, балки бозорда шаффофликни таъминлашга ҳам хизмат қилоқда. Шу нуқтаи назардан рақамли маркировка тизими товарларнинг ҳақиқийлигини тасдиқлайдиган, уларнинг айланмасини кузатиш имконини берувчи инновацион механизм сифатида аҳамият касб этади. Хорижий манбалар таҳлили шуни кўрсатадики, мазкур тизим контрафакт маҳсулотларнинг олдини олиш ва истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда самарали восита бўлиб хизмат қилоқда.

Иқтисодий жиҳатдан рақамли маркировка давлат бюджети учун қўшимча солиқ-божхона тушумлари манбаи ҳисобланади. Масалан, Россияда “Честный знак” тизими орқали тамаки ва алкоголь бозорида яширин айланма кескин қисқаргани ва миллиардлаб қўшимча бюджет тушумлари таъминлангани ҳақидаги тадқиқотлар бунга яққол мисолдир.

Бироқ, мазкур тизимнинг самарадорлиги унинг техник, ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатлари қандай йўлга қўйилишига бевосита боғлиқ. Айрим давлатларда рақамли маркировка бизнес учун ортиқча харажат деб баҳоланган ҳолатлар ҳам мавжуд. Шу боис тизимни жорий этишда давлатнинг қўллаб-қувватлови, инфратузилмани ривожлантириш ва тадбиркорлар учун қулай шароит яратиш муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон шароитида рақамли маркировка ҳали тўлиқ жорий этилмаган бўлса-да, айрим турдаги маҳсулотларда амалиётга киритилмоқда. Маҳаллий бозор шароити ва аҳолининг рақамли технологияларга тайёргарлик даражаси инобатга олинса, мазкур тизим босқичма-босқич йўлга қўйилиши мақсадга мувофиқдир. Шу орқали яширин иқтисодиётга қарши самарали механизм яратилиши, солиқ-божхона тушумлари ошиши ва аҳолида маҳсулот сифатига ишонч юзага келиши мумкин.

Рақамли маркировкалаш тизимининг иқтисодий аҳамиятини фақатгина солиқ тушумлари доирасида баҳолаш тор доирадаги ёндашув ҳисобланади. Аслида, ушбу механизм узоқ муддатли истиқболда миллий иқтисодиётда соғлом рақобат муҳитини шакллантириш, бизнес жараёнларида институционал шаффофликни кучайтириш ва маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг халқаро бозорларда рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади. Шу билан бирга, рақамли маркировка жараёнида тўпланадиган ва таҳлил қилинадиган маълумотлар давлат бошқаруви ва иқтисодий сиёсат соҳасида стратегик

қарорлар қабул қилишда ахборот-таҳлилий асос сифатида муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб айтганда, рақамли маркировка тизими иқтисодий ислохотларнинг ажралмас қисми сифатида қаралиши зарур. Унинг самарали ишлаши учун қонунчилик базаси, ахборот технологиялари инфратузилмаси ва жамоатчилик онгида рақамли ишонч муҳитини шакллантириш талаб этилади. Ана шунда рақамли маркировка Ўзбекистон иқтисодиётида барқарор ўсиш ва тўлиқ шаффофликка олиб келувчи муҳим воситага айланиши мумкин.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасида қуйидаги таклифлар шакллантирилди:

1. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини мажбурий рақамли маркировкалаш тизимини босқичма-босқич жорий қилиш:

Сут ва сут маҳсулотлари (сут, йогурт, қаймоқ, музқаймоқ, пишлоқ);

Парранда маҳсулотлари (тухум, товуқ гўшти);

Мева-сабзавотлар (айниқса экспортбоп: узум, гилос, анор, қовун, тарвуз);

Асал;

Дон маҳсулотлари (ун, макарон).

Бунда “фермадан дастурхонгача” модели асосида, истеъмолчи маҳсулот қайси фермер хўжалигидан чиққанини кўра олиш имкони яратилади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларида “фермадан дастурхонгача” рақамли кузатув модели жорий қилиниши истеъмолчи ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан бирга, статистик ҳисоботларда шаффофликни таъминлайди

Бу орқали қишлоқ хўжалигидаги қиймат занжирини кузатиш мумкин.

2. Маркировка асосида давлат харидлари шаффофлигини таъминлаш.

Бунда рақамли маркировкаш тизимини Давлат харидлари платформасига интеграция қилиш орқали Давлат тендерларида фақат рақамли маркировкаланган маҳсулотларни қабул қилиш (мажбурий рақамли маркировкалаш талаби жорий қилинган маҳсулотлар бўйича).

Бу орқали коррупция ва сохта тендерларни камайтиришга хизмат қилади.

3. Акциз маркаларини босқичма-босқич бекор қилиш ва рақамли маркировкага ўтиш.

“Ўзбекистонда акциз маркаларини рақамли маркировка билан алмаштириш орқали назорат самарадорлигини ошириш мумкин” → бу нафақат амалиёт, балки янгича ёндашув сифатида кўрилади.

4.Жамоатчилик назоратини йўлга қўйиш орқали маркировка коидаларини бўзилишини қисқартириш.

Бу орқали муддати ўтган ва сифатсиз маҳсулотларнинг сотилишини олди олинади.

АДАБИЁТЛАР/ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

Қарор (2020) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 ноябрдаги “Айрим турдаги маҳсулотларни мажбурий рақамли маркировкалаш тизимини жорий этиш тўғрисида” ги 737-сон қарори.

Фармон (2023) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдани ““Ўзбекистон — 2030” стратегияси тўғрисида”ги 158-сон Фармони.

